

Kultura

Neznani in zamolčani Linhart

Pred dvanaajstimi dnevi je bil po naključju odkrit neznan Linhartov portret, ki ga hrani Avstrijska nacionalna knjižnica na Dunaju. V slovenska berila za srednje šole, katerih prvo je izšlo leta 1849 v Trstu, je bil Linhart z odlomkom iz komedije Veseli dan ali Matiček se ženi uvrščen šele leta 1925.

DRAGAN IN ZORAN
BOŽIČ

Bilo je v nedeljo popoldne 7. februarja letos, dan pred slovenskim kulturnim praznikom, v sobici v naši stari hiši v Avčah ob Soči. V njej ni veliko pohištva: postelja, omara in pisalna miza, na kateri stoji star računalnik. Na eni od sten visita sliki enega od mlinov ob potoku Avšček in jadrnice na morju. Pogled skozi edino okno sega do zasneženih vrhov Julijcev in modrega neba nad njimi.

**Zbirka portretov
v Slikovnem arhivu
Avstrijske nacionalne
knjižnice na Dunaju**

Čeprav sem imel v načrtu nekaj drugega, sem sklenil najprej preveriti, ali v Avstrijski nacionalni knjižnici na Dunaju res ni zbirke portretov znanih Kranjcev, večinoma bakrorezov, ki jih je cesarjevi knjižnici na Dunaju izročil baron Jožef Kalasanc Erberg (1771-1843) iz Dola pri Ljubljani, o katerem piše literarni zgodovinar France Kidrič v *Slovenskem biografskem leksikonu*, da je bil *nabiratelj starin in umetnin, kulturni zgodovinar ter mecen*. Predvsem me je zanimal portret barona Žige Zoisa, o katerem sem v zadnjem letu odkril, da je bil somecen najpomembnejšega dela o ribah 18. stoletja in prvi zbiralec izpodnebnikov na Slovenskem.

Po kratkem brskanju sem ugotovil, da v sklopu knjižnice deluje Slikovni arhiv, ki je lani zaključil triletni projekt digitalizacije zbirke portretov, ki šteje nič manj kot dvesto tisoč kosov. Začetki zbirke segajo v čas avstrijskega cesarja Franca I. (1768-1835), ki je politične zadeve prepustil kanclerju Metternichu, sam pa se posvečal botaniki, vrtnarstvu in zbiranju knjig ter grafik. Cesar je obsežno zbirko portretov razdelil na dva dela. V prvem so bile upodobitve vladarjev in evropskega plemstva, v drugem pa portreti drugih oseb, razvrščenih po poklicih in službah. Kako velikopotezen je bil lahko pri svojem zbiranju, priča podatek, da si je leta 1828 privoščil nakup zbirke švicarskega pastora, pesnika in pisatelja Johanna Casparja Lavaterja, ki je obsegala 22.300 listov. Za primerjavo: zbirka portretov v

Grafičnem kabinetu Narodnega muzeja Slovenije obsega vsega 2.100 upodobitev domačih in tujih osebnosti, ki so živele v času od antike do zgodnjega 20. stoletja.

**Nepričakovano odkritje
neznanega Linhartovega
portreta**

Odločil sem se za hitro iskanje po digitalni zbirki portretov in v okence vpisal priimek Zois. Po kliku na gumb Išči se je pokazal znani portret barona Žige Zoisa na vozičku, ki ga je sam skonstruiral. Potem ko sem vpisal besedo Mecklenburg, je bilo zadetkov veliko več, kar 211, vendar sem že na prvi strani našel tisto, ker sem iskal: upodobitev vojvodinje Mecklenburške, ki je v letih od 1905 do 1913 na veliko izkopavala železnodobna grobišča na Kranjskem. Izбира Valvasor je dala poleg znane portreta polihistorja Janeza Vajkarda še dva portreta meni neznanega Hieronima Valvasorja. Potem pa sem, sam ne vem, kakaj, vpisal še Linhart. Pokazale so se štiri sličice, in sicer trije portreti zdravnika dr. Karla Linharta, ki je v 19. stoletju delal v vodnem zdravilišču Brunnlbad na Dunaju, in portret Antona Tomaža Linharta. Ampak ne tista splošno znana in velikokrat objavljena silhueta, ki je kot frontispic izšla v pesniškem zborniku *Blumen aus Krain*, natisnjem leta 1781 v Ljubljani, temveč portret mladega moža z glavo, rahlo zasukan v levo. Lahko si mislite, da je bilo moje presenečenje veliko. Kdo bi pričakoval, da bomo po 215 letih od smrti spoznali Linhartov obraz?

**Serijska portretov,
namenjena izdelavi
medalj**

Kustos Slikovnega arhiva Patrick Poch mi je sporočil, da s tušem naslikana risba meri približno osemkrat osem centimetrov. Zabeležena je že v prvem listkovnem katalogu zbirke portretov cesarja Franca I. iz časa okrog 1820. V zbirki je še precej enako velikih in na enak način oblikovanih portretov različnih evropskih osebnosti 18. stoletja. Kdo jih je naslikal in kdaj, še ni znano. Umetnostni zgodovinar Andrej Smrekar iz Narodne galerije v

Nedavno odkriti portret razsvetljenca, zgodovinarja in dramatika Antona Tomaža Linharta (1756-1795). Okrog osemkrat osem centimetrov velika risba s tušem še neznanega slikarja je nastala domnevno okrog leta 1800. Hrani jo Slikovni arhiv Avstrijske nacionalne knjižnice na Dunaju.

Ljubljani pa me je opozoril, da oblika portreta z dvojno krožnico in napisu ob njej ter sivo tonirana površina kroga, ki jo ima večina portretov, da-jeta misliti, da gre za medaljerske predloge. Nadaljnja proučevanja bodo pokazala, ali so bile na podlagi te serije risb v resnici izdelane medalje.

Zdaj pa predajam pero bratu Zoranu, ki je v zadnjih letih temeljito raziskal zastonost Prešernovih pesmi v slovenskih srednješolskih berilih, ki se jih je od leta Prešernove smrti, ko je v Trstu izšlo prvo izmed njih, nabralo lepo število. Pri tem je prišel do izjemno zanimivih ugotovitev tudi glede odnosa sestavljavcev beril do Linhartovih komedij.

**Sodobni pogled na
pomen in značaj
Linhartovega delovanja**

Jela Krečič, avtorica Delovega komentarja ob letošnjem kulturnem prazniku, je zapisala: *Umetniki, kot so Trubar, Linhart, Prešeren, Cankar, Kosovel - če se omejimo le na najbolj znamenite klasike - so vsi uveljavljene kulturne (pa tudi družbenopolitične) vzorce*

svojega časa postavljali pod vprašaj in ustvarjali nove; ti so postali veljavni šele naknadno.

Prešeren kot prerok

Eden prvih, ki je razpoznal in tudi javno priznal zgodovinski pomen Linhartovega prerodnega in umetniškega delovanja, je bil prvak slovenskega Parnasa France Prešeren, ki je za Linhartov nagrobnik na pokopališču ob cerkvi sv. Krištofa v Ljubljani (sedanje Navje ob Vilharjevi cesti) upesnil naslednje znane verze: *Steze popustil nemškega Parnasa, / je pisal zgodbe kranjske star'ga časa. / Komu Matiček, Micka, hči župana, / ki mar mu je slovenstvo, nista znana? / Slavile, dokler mrtvi se zbudijo, / domače bote ga Talija, Klijo. Znameniti Vrbljan je pripisal domoljubnemu Radovljčanu neminljive zasluge na področjih gledališča in zgodovinopisja.*

Dandanašnji avtor *Matička in Županove Micke* sicer nima takšne narodnoprerezentativne teže kot Prešeren (na njegov grob ne polagata venca uniformirana častnika, njegov spomenik se ne diči

na nekdanjem Marijinem trgu, njegovega portreta ni na naših evrskih kovancih, celo nagrada za najboljšo novo slovensko dramsko besedilo se ne imenuje po njem, pač pa po Slavku Grumu), ne more se enačiti niti s Cankarjem, pa vendar se po njem imenujeta cesta in stanovanjsko

Linhartovo silhueto, objavljeno kot frontispic v pesniškem zborniku *Blumen aus Krain* (Cvetje s Kranjskega), je izdelal graški bakrorezec Johann Veit Kauperz. Izvod, ki ga hrani knjižnica Narodnega muzeja Slovenije v Ljubljani, je fotografiral Tomaž Lauko.

Pokazal se je portret mladega moža z glavo, rahlo zasukan v levo. Lahko si mislite, da je bilo moje presenečenje veliko. Kdo bi pričakoval, da bomo po 215 letih od smrti spoznali Linhartov obraz?

Kultura

naselje za Bežigradom v Ljubljani in celo dvorana v Cankarjevem domu.

Linhartova usoda v šolskih berilih

Nekoč je bilo drugače. V nasprotju s Prešernom in Kosovelom, katerih pesmi so bile uvrščene v srednješolska berila takoj po smrti, ali Cankarjem, ki je prišel v šole že za časa življenja (Trubar se je pojavil v Miklošičevem berilu iz leta 1865, ki je sploh prvo z literarnozgodovinsko razporeditvijo leposlovnih besedil), je Linhart postal del šolske elite šele po prvi svetovni vojni, to je kar petinsedemdeset let po prvi srednješolski antologiji. Sestavljavci beril so se ga načrtno izogibali, in to kljub temu, da je že Jernej Kopitar na začetku 19. stoletja uspešno uporabil Linhartovega *Matička* kot učni pripomoček.

Slavni jezikoslovec v svojem nemško pisanem življenjepisu poroča, da je francoski častnik grof Bellegarde leta 1806 prosil barona Žigo Zoisa za osebo, ki bi njegovo šestnajstletno hčer naučila toliko slovenščine, da bi se lahko sporazumevala s služinčadjo. Zois je priporočil svojega tajnika in Kopitar se je takoj lotil dela. V francoščini je sestavil tabelarni pregled slovenske slovnice, seznanil mladenko z njenimi osnovami, potem pa sta se učila "kranjščine" tako, da sta prevajala Linhartovo priredbo Beaumarchaisove komedije *Le mariage de Figaro* v njeno materinščino. Kopitar samozvestno ugotavlja, da se je dekle v dveh mesecih že z lahkoto sporazumevalo v slovenščini, nato pa z otožnostjo pripominja, da se je lepa Francozinja takoj za tem odselila v Gradec, se poročila in kmalu nato ob porodu umrla.

Nihče ni prerok v svoji domovini

Najpomembnejšemu slovenskemu razsvetljencu so pripisovali prevratne ideje, zato tudi njegova priredba *Figarove svatbe* ni bila uprizorjena pred revolucionarnim letom 1848. Linhart gotovo ni bil prerok v svoji domovini, je pa celotno komedijo *Veseli dan ali Matiček se ženi daljnega leta 1811 sprejel v svojo slovnico* tržaški notar Vincenc Franul pl. Weissenthurn, ki je Kopitarjevo znanstveno slovnico, napisano v nemščini, prestavil v italijanski jezik. Franul pred začetkom *Matička* takole utemeljuje svojo odločitev: *Predvidevam, da je branje dela klasičnega avtorja, ki vsebuje bogato bero besed in najbolj različne stavke, vedno najustreznejši način za spoznavanje nekega jezika v vseh njegovih pomen-*

skih odtenkih. Zato sem za praktično učenje kranjskega jezika izbral komedijo francoskega izvora, dobro sprejeto v Nemčiji in znano tudi Italijanom, ki jo je v našem jeziku mojstrsko priredil gospod Linhart, eden od najslavnejših kranjskih piscev. Odločil sem se, da jo namesto dialogov in besed, ki polnijo druge slovnice, vključim v svoj Saggio grammaticale in dodam kranjsko-italijansko besedišče, zapisano po sodobnem pravopisu in očiščeno tistih germanizmov, ki jih zavračajo sodobni pisci.

Žal se je Franulova slovnica zelo slabo prodajala, saj je v enem letu prodal le nekaj več kot desetino naklade. Zato je razočaran pisal Valentinu Vodniku, da sta prizadevanje in trud, ki ju je imel z njo, ostala nehonoriрана, in se za vedno nehal ukvarjati s slovenistiko (resnici na ljubo moramo pripomniti, da se tri desetletja pozneje nič kaj bolje niso prodajale niti Prešernove *Poezije* iz leta 1847, saj je bila do pesnikove smrti prodana komaj tretjina izvodov, osemnajst let po izidu zbirke pa se v *Novicah* pritožuje založnik in tiskar Blaznik, da mu na policah še vedno leži dvesto neprodanih izvodov).

Ne, v berila pa že nel!

Prvo slovensko srednješolsko berilo z naslovom *Cvetje slovenskiga pesništva* je izšlo konec leta 1849 v Trstu. V samozaložbi ga je izdal profesor Ivan Macun, Štajerec in privrženec ilirskega gibanja. Macun je visoko cenil Prešerna in mu je ob Lovru Tomanu namenil največje število pesniških besedil, dosti manj razumevanja pa je imel za domačo dramatiko. V tretjem razdelku berila (Dramatički del) je objavil le odlomek iz *Device Orleanske* nemškega pesnika in dramatika Friedricha Schillerja, in sicer v prevodu Koseskega. V poglavju *Dramatika* u Slavjanih posveti največ pozornosti hrvaški dramatici, o slovenski pa zapiše le nekaj vrstic in obsodi Linhartovo priredbo: *Mi Slovenci pak u tem ne imamo nič lastniga; Linhart je močno lepo "Figaro" poslovenil pod imenom "Matiček se ženi"; škoda za tako versten in po pravici slovenski jezik, da se na taki nevaljanosti gubi.*

Prva uradno potrjena berila za višje gimnazije je sestavil Fran Miklošič. Slavni jezikoslovec, ki je kot cenzor leta 1846 Prešernu črtal četrto kitico *Zdravljice*, zaradi česar je pesnik v *Poezijah* ni hotel objaviti, je dvajset let pozneje v svojem *Slovenskem berilu* za osmi gimnazijalni razred takole označil avtorja slovenske himne: *Dr. France Prešeren je doslej najslavnejši pevec slovenski, ki sluje po izverstnih svojih pesmih po vsem Sloven-*

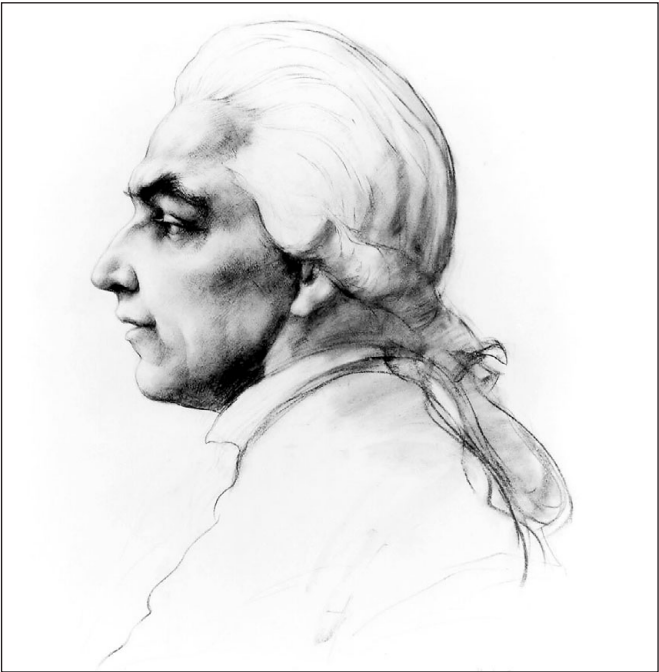
skem. Znal je strunam glas, da nikdar takega, in prekosil Vodnika, ki je zaostal daleč za njim. Miklošič je med književniki 18. stoletja posebej predstavil življenje in delo Marka Pohlina, Jurija Japlja, Blaža Kumerdeja, Valentina Vodnika in še nekaterih manj pomembnih avtorjev, Linharta pa omenil le na enem mestu, in sicer kot pobudnika za nastanek Vodnikove *Velike pratike*. Šele Ivan Navratil, ki je leta 1881 pripravil drugo izdajo tega berila, je namenil Linhartu krajši odstavek in pohvalil njegovi *spretno podomačeni veseli igri.*

Prednost imata resnobnost in tuja učenost

Anton Janežič, prezgodaj umrli slovničar in urednik *Slovenskega glasnika*, je v letih od 1861 do 1870 pripravil *Cvet slovenske poezije* in dve izdaji *Cvetnika slovenske slovesnosti*. Sestavljaivec se ni izogibal dramatik, vendar pa so v njegovih berilih našli mesto le prevedeni odlomki iz nekaterih Schillerjevih dram. Jakob Sket, pisec znamenite povesti *Miklova Zala*, je obvladoval srednješolsko sceno od leta 1886 do prve svetovne vojne. Zavestno se je odločil, da bo namesto tuje dramatike vključeval slovensko, pri tem pa si še vedno ni drznil vključiti nobenega odlomka iz Linhartovih komedij, pač pa njegova berila za višje razrede prinašajo odlomke zdaj neznanih Stritarjevih dram *Orest* in *Regulovo slovo* ter Levstikovega *Tugomerja*.

Grafenauer postavi stvari na svoje mesto

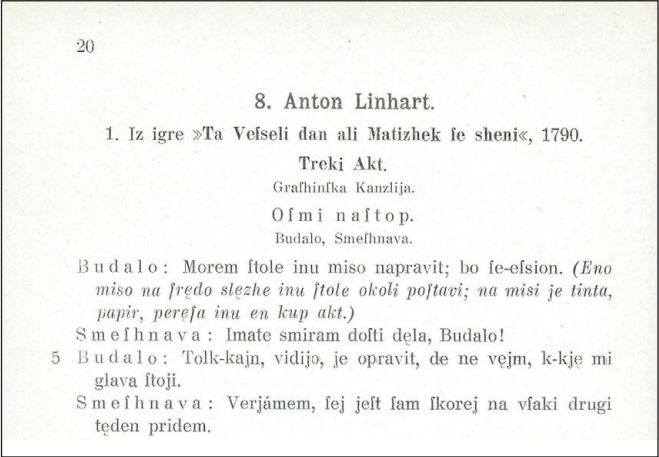
Literarni zgodovinar Ivan Grafenauer je v tretjem delu svoje *Slovenske čitanke* za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol leta 1925 objavil odlomek iz Linhartovega *Matička*, ki je bil odtlej zvezda stalnica slovenskih srednješolskih beril. To pomeni, da je dobil Linhart tisto mesto, ki mu ga je namenil že Prešeren, šele po razpadu Avstro-Ogrske. Pa tudi slednji je šele pri Grafenauerju dobil polno priznanje, saj je bila v njegovih berilih prvič objavljena pesem *Nezakonska mati*, ki je bila za Levstika ena najlepših lirskih pesmi na svetu sploh. Prav tako se je v njih prvič pojavila *Zdravljica*, čeprav je že leta 1900 Anton Aškerc, urednik *Prešernovega albuma*, posvečenega stoti obletnici pesnikovega rojstva, zapisal: *Zakaj naši čislani šolniki niso sprejeli v srednješolske čitanke Prešernove Zdravice, nam ne gre v glavo. To naj-krasnejšo himno Prešernovo bi moral vsak abiturient znati na pamet!*

Slikar in grafik Božidar Jakac se je pri izdelavi svojega portreta Antona Tomaža Linharta posvetoval z literarnimi zgodovinarji. S sepijo narejeno risbo hrani Mestni muzej Radovljica. Fotografiral jo je Miran Kambič.

Naslovna stran v italijanščini napisane slovenske slovnice iz leta 1811. Po nemškem Kopitarjevem izvirniku jo je z Vodnikovo pomočjo priredil tržaški notar Vincenc Franul pl. Weissenthurn. Izvod, ki ga hrani knjižnica Narodnega muzeja Slovenije v Ljubljani, je fotografiral Tomaž Lauko.

Prva šolska objava odlomka iz Linhartove komedije *Veseli dan ali Matiček se ženi* (tretji del Grafenauerjevega berila *Slovenska čitanke* za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol iz leta 1925). Po izvodu, ki ga hrani Biblioteka SAZU v Ljubljani.

Macun je visoko cenil Prešerna in mu je ob Lovru Tomanu namenil največje število pesniških besedil, dosti manj razumevanja pa je imel za domačo dramatiko. O njej je zapisal le nekaj vrstic in obsodil Linhartovo priredbo: *Mi Slovenci pak u tem ne imamo nič lastniga; Linhart je močno lepo "Figaro" poslovenil pod imenom "Matiček se ženi"; škoda za tako versten in po pravici slovenski jezik, da se na taki nevaljanosti gubi.*